

NOORA TIENAHÖ

Urkukone auki avaruuteen

Nykymusiikki on käynyt sallivaksi, jopa lempeys ja tonaalisuus hyväksytään. Soittotekniikan laajennusten ja teknologian avulla kurkotetaan kohti vieraita elämänmuotoja: tiukoista ohjenuorista on siirrytty inhimillisen lain tuolle puolen, ulkoavaruuteen. Toisaalta uusi kasaantuu vanhan päälle. Vaikka traditiot koetettaisiin raunioittaa, jotain kuultaa aina läpi. Parillisina vuosina järjestettävä Tampere Biennale keskittyi uuden taiteellisen johtajansa Sami Klemolan (s. 1973) myötä eritoten äänitaiteeseen ja sirkukseen. Konserteissa kartoitettiin eri taidemuotojen välistä rajaa ja venytettiin musiikin käsitettä.

Keskustorin Vanhassa kirkossa äänivaippa värähtelee jo yleisön valuessa asemiinsa: urkuteos *LOUD PIPES SAVE LIVES* (2016) on alkamassa. Moottoripyöräpiireistä tuttu hokema viittaa siihen, että kovaääninen peli noteerataan – tosin liikenneturvallisuuden parantamisen sijaan tavoitteena lienee usein kukkoilu. Intialaiseen musiikkitraditioonkin tutustuneen Antti Tolvin (s. 1977) pillityöskentelyä sähköistävät Juha & Vesa Vehviläinen eli Pink Twins. Esitys käynnistyy läheisten taajuuksien huojunnalla. Kaiuttimia on siroteltu ympäri laivaa, mikä vahvistaa ääneen kietoutumisen kokemusta. Keskikäytävällä Pink Twins istuu tuottamassa ja muokkaamassa ääniä tietokoneillaan, urkuparvella Tolvi tekee samaa akustisesti. Tällaista musisointia kutsutaan eloelektronikaksi.

Pitkään volyyymi ja jännite kasvavat. Olo on kuin sammakolla, joka siedättyy hiljalleen kuumenevaan veteen. Lopulta kasvu tyrehtyy ja ääni jatkaa vain etenemistään. Voimakkaavirtaukset vievät laivaa tarjoillen tehosteita toisensa perään. Tunnen kirkon kovan penkin. Silmät sulkiessa päässä pyörii kuin merisairaalla. Mieleen laukkaavat Jean-Michel Jarre, Vangelis *Blade Runnerin* taustalla ja Kubrickin *Avaruusseikkailun* ääniraita¹.

Konkreettiset tai tunnistettavat äänet laittavat miettimään niiden lähdeä. Ajattelen väliin formuloita ja moottoreiden jyrähtelyä, väliin Speden nopeustestiä ja *Stalkerin* resiinaa². Viekö tällainen pohdiskelu pois päin musiikista ja onko se huono asia? Toisaalta kaikilla teoksen äänillä ei ole selvää auditiivisen aistimaailman kohdetta. Vai miltä kuulostaa hampaiden vihlonta? Miltä sähköimpulssi neuronien välillä?

Tämä seikkailu tuntuu kuitenkin putkimaiselta musiikin vain velloessa eteenpäin. Minne olemme matkalla? Onko päämääränä ainoastaan teoksen loppuminen? Tunnin soitannan jälkeen veljekset Vehviläinen vähittäin häipyvät, urut jäävät hetkeksi pauhaamaan, hiljeten nekin. Jäljelle jää outo moottorinääni, joka vaimenee viimeisiksi henkäyksiksi ilman loppuessa pilleistä.

Ilman vaikeus

Toinen urkukonsertti on Tuomiokirkossa. Siellä soi Paavo Heinisen (s. 1938) konsertto *Aiolos* (2013), jota säveltäjä itse luonnehtii adjektiivilla ”pitkä”³. Nuorekkaammalle yleisölle Heininen lienee tuttu Kaija Saariahon, Jukka Tiensuun, Jouni Kaipaisen ja muiden kotimaisten kärkien sävellysohjaajana, mutta tämä pohjoisen modernismin *grand old man* säveltää yhä itsekin. B. A. Zimmermanilta ja Witold Lutosławskilta oppia hakeneen Heinisen kontribuutio uusien eurooppalaisten virtausten Suomeen jalkauttamisessa on ollut merkittävä. Mies itse on pitäytynyt tiukasti modernismissa, mutta se ei tarkoita paikalleen jämähtämistä – varsinkaan jos aatteen määrittelee kaikkien olemassa olevien mahdollisuuksien pitämisenä auki⁴.

Aiolos on konsertto uruille ja puhallinorkesterille, joten käytössä on pelkästään ilmalla toimivia instrumentteja⁵. Tämä käy laatuun, sillä kreikkalaisessa mytologiassa *Aiolos* on ilmojen tai tuulen hallitsija. Taruolentoa puetaan kuitenkin kummaan kaapuun, ja teoksesta on hankala saada otetta. Se kuulostaa modernistiselta, mitä se sitten enää tarkoittaakaan. Kiemurtelen penkissä ja todistanpa kahden kuulijan keskenlähtöäkin. ”Musiikin vaikeus on ihmisten laiskuutta”, sanoi Markus Fagerudd Yleisradion *Klassinen Suomi* -sarjassa.⁶ Allekirjoitan väitteen. Tällainen musiikki vaatii ja ansaitsee totuttelua ja paneutumista.

Avaruuden äänilähteet

Uuden musiikin avaruuskonnotaatiot tulevat toden teolla tärykalvoille Pakkahuoneen kamarikonsertissa. Ensin lavalle nousee tanskalais-islantilainen Ensemble Adapter kantaesittämään Jarkko Hartikaiselta (s. 1981) tilaamaansa teosta *Studies on Empathy* (2016)⁷. Teos opettaa kuulijalleen korvien herkistymistä yhtenä empatian muotona. Vähäpätöisinkin häly muuttuu merkitykselliseksi muusikoiden keskittyessä tekemäänsä ja yleisön kuunnellessa sitä hievahattamatta. Varjopuolena on vahinkoäänillekin herkistyminen:

mikitys vahvistaa nuottien rapinan ja jalkojen kolinan lavalla, yleisössä yskitään kuten aina. Vaan haittaako tuo? Olihan jo John Cagen ylevänä päämääränä saada ihmiset kuuntelemaan kaikkia ääniä kuten musiikkia.

Suomalainen defunensemble tarjoaa täydennysapua Mikołaj Laskowskin (s. 1988) teokseen *Atlantis & ***** (2015)⁸. Vuonna 2009 perustettu kokoonpano tilaa ja esittää paljon elektroakustista musiikkia, mikä onkin lajin elinehto. Laajennettujen soittotekniikoiden lisäksi mukaan valjastetaan elektroniikkaa. Jälleen mietin akusmaattisuutta: ovatko sähköiset äänet mielenkiintoisempia, kun niiden käyttöliittymänä on tietokoneen näppäimistön sijaan vaikkapa harppu? Miten musiikkikokemukseen vaikuttaa äänilähteen tunnistettavuus tai ääntä tuottavan fyysisen, usein vuosien harjoittelua vaativan, liikkeen näkeminen?

Taivaankappaleiden välisen tilan tutkimista jatkaa Kimmo Kuokkalan (s. 1973) teos *Avaruusrauniot* (2016), kantaesitys sekini. Maisema on rauhallinen, jopa meditatiivinen. Miksi avaruus kiehtoo nykymusiikkia? Tarjoaako se mahdollisuuden irrottautua syvään juurtuneista traditioista ja institutionalisoitumisen ikeestä? Kuokkalan rauniot kuulostaa postapokalyptiselta. Se maalaa kuvan tilasta länsimaisen taidemusiikin jälkeen: pysähtynyt mutta samalla kuhiseva paikka tuntemattomalla tasangolla. En pääse sisään vieraaseen elämänmuotoon, mutta uppoudun sen rytmiin. Minnekään ei ole kiire. Kappale päättyy autuaalliseen hiljaisuuteen.

Historian havinaa

Seuraa virallinen osuus: Biennalen 30-vuotista taivalta juhlitaan saman ikäisen Ville Matvejeffin (s. 1986) johdolla Tampere Filharmonian konsertissa. Usko Meriläinen (1930–2004) oli aikoinaan perustamassa biennaali-organisaatiota, olipa ensimmäinen taiteellinen johtajakin. Avajaiskonsertissa vuonna 1986 esitettiin hänen huilukonserttonsa *Visions and Whispers* (1985), ja samainen teos soi myös tänä iltana, vieläpä saman huilistin soittamana. Mikael Helasvuo (s. 1948) suoriutuu tehtävästä suvereenisti, mutta vanhat huilutekniikan laajennukset eivät enää säväytä Adapterin ja defunensemblerin jälkeen. Normaalia on viety vuosikymmenten mittaan pidemmälle.

Konventionaalisuuden parissa jatkaa myös lupaavasti alkanut *Amor Omnia Suite* (2014). Lotta Wennäkoski (s. 1970) on tiivistänyt alkujaan elokuvan ääniraidaksi säveltämänsä kokonaisuuden orkesterisarjaksi, jossa on paikoin lievää joutokäyntiä. Ensin tunnelma on vangitseva orkesterin kuiskaillessa hiljaisen sointimassan päälle. Kuiske yltyy puheeksi ja kuin tuhon ennalta arvaaviksi huudoiksi. Kotimainen mykkäelokuva *Rakkauden kaikkivalta* (1922) väijyy yhä taustalla, vaikka sarjaan kuuluu vain ääni. Musiikin ja kuvan suhde on aina kinkkinen: kumpi on etusijalla, täydentävätkö ne toisiaan, pärjäävätkö yksinään?⁹ Liekö kuvan puutteen syy, että musiikki jää vähän valjuksi.

Antti Auvisen (s. 1974) tilausteos *Himmel Punk* (2016) ponkaisee ja paukkuu valjuuden tuolle puolen.

”On erittäin tärkeää osata soittaa, mutta Tampere Filharmonian kaltaisen ammattiorkesterin yhteydessä sitä näkökulmaa ei tarvitse korostaa. Asenne ratkaisee aina.” Näin Auvinen selittää ’punkin’¹⁰. Perkussionistit öli-sevät ja ammuttakarivissä megafoneihinsa, melkein kuin tuottaisivat vihapostia netin syövereihin. Orkesteri seestyy vain riehaantuakseen uudelleen, ja nyt takapenkin huutelijat kuulostavat jo humaltuneilta. Jouset päästelevät orgastista huokailua, ja ”sopimattomia” ääniä kuuluu muualtakin. Teos yllätti ja nauratti. Kaiken hyvän päälle valistunut konserttiyleisö ei herkeä tapuksiin suin päin kappaleen päätyttyä vaan viivyttaa nautintoa. Jännitteinen hiljaisuus musiikkialissa on yksi mielipaikoistani.

Hyminää hämärässä

Uuden musiikin rintamalla on ollut tapana, että kovimman vastalauseen soittotekniikan muutoksille ja laajennetuille lavalla olemisen tavoille esittää muusikko. Hän on saavuttanut mukavuusalueensa vuosikausien armoittomalla työllä eikä halua sieltä pois – saati mahdollisesti vahingoittaa soitinta. Viulisti Maria Puusaari (s. 1977) on piristävä poikkeus. Hän ei soolokonsertissaan pelkää poiketa ”kauniin” ja ”oikean” soitannon tieltä: ”Täytyy vain miettiä, että mitä viulua soittaa, koska viulu ei saa mennä rikki. Mutta muuten kyllä, rohkeasti vain.”¹¹

Vanhan kirjastotalon musiikkisali on ääriään myöten täynnä, tuoleja haetaan lisää. Kun yleisö on saatu aloilleen, alkaa hämärästä kuulua hataraa viritysääntä. Viulisti lipuu sisään hymisten itsekin a-säveltä. Konsertti on virinnyt Hannu Pohjannonon (s. 1963) teoksella *Hiljaisuuteen* (2015), joka on omistettu Jouni Kaipaisen (1956–2015) muistolle. Hyminän jälkeen seuraa vuoroin voimakkaita arpeggioita, vuoroin hiljaista suvantoa. Soolomusiikki on herkkä ja intiimi laji: pieninkin epävarmuus tai huolimattomuus jousenvedoissa kantautuu varmasti yleisöön. Tämän vaaran tunteen vuoksi se yltyä parhaimmillaan taivasiin. Kyllä Puusaarikin pääsee vähintään termosfääriin.

Konsertin teemana on runouden ja äänen liitto. Outi Tarkiaisen (s. 1985) sävelmä *Kunnes kivi halkeaa* (2008) alkaa Sirkka Turkan runolla: ”Kipu ei kasva mitään./ Kipu vain itse on.”¹² Moderniksi itkuvirreksi tituleerattu teos osoittautuu nimensä veroiseksi rouvan vieressäni nyhkiessä. Sanan vai sävelen voimasta, kenties kummankin. Yleisö tuntuu muutenkin pidättävän henkeään: on niin hiljaista, että ilmaston äänen erottaa. Runosta tukea ottaa myös Osmo Tapio Räihälän (s. 1964) *(G)astronomia* (2015). Tällä kertaa Puusaari lausuu soittaessaan, kuvittaa viulullaan tarinaa.

Perttu Haapasen (s. 1972) teoksessa *Lost Boys* (2016) video ja ääninauha yhdistyvät akustiseen nyt-hetkeen. Kuulemme sähkönsiriniä ja näemme muovieläimiä paperileikkurin ikeessä, nyt leikkurin alle joutuu Barbie-nukkekin. Kokemus on outo. Kadonneet pojat häiritsevässä synkronissa hälyn ja viuluraidan kanssa. Täällä

uusi ei tunnu vaivaannuttavalta tai ”tekotaiteelliselta”. Johtuuko se siitä, että paikka on täynnä lumoutuneita kuulijoita? Teemmekö yhteisellä päätöksellä äänistä merkityksellisiä? Lopuksi hyminä taas alkaa, tällä kertaa yleisökin osallistuu. Valot himmenevät ja viulisti lipuu pois. Ennen kuin Puusaari palaa lavalle kiittämään, me istumme hämärässä hymisemässä.

Kaaoksen säätely

Lopulta festivaalikerrokseni tuo takaisin Vanhaan kirkkoon. Viidestä lyömäsoittajasta koostuva Osuma Ensemble aloittaa Jukka Tiensuun (s. 1948) vapaapulsatiivisella teoksella *Rubato* (1975)¹³. Sävyt ovat niin hiljaisia ja herkkiä, että konserttia tekisi mieli kuunnella tyhjiössä, ilman ulkona kiljuvia lokkeja. Epärytmisessä soittaminen on osoitus todellisesta ammattitaidosta, ja Osuma onnistuu hienosti säilyttämään sattumanvaraisuuden tunnelman myös intensiteetin kasvaessa. Toru Takemitsun (1930–1996) *Rain Tree* (1981) puolestaan noudattaa orgaaniselta tuntuvaa säännönmukaisuutta. Puun ja metallin lempeän salaperäiset läikähdykset luovat mielikuvan kosmisesta järjestyksestä. Kontrastin synnyttää Dante Thelestamin (s. 1990) *Baba Panda* (2014), jossa sadepisarat ropisevat jammaillen aaltopeltikatolla. Kahden lyöjän umpimähkäiseltä kuulostava tarkka yhteissoitto vakuuttaa.

Kuinka filosofisen ongelman pohtiminen luontuu musiikissa? David Lang (s. 1957) ottaa lähtökohdakseen Ludwig Wittgensteinin ajatuksen: ”Koko modernin maailmankatsomuksen pohjana on harha, että niin sanotut luonnonlait ovat luonnonilmiöiden selityksiä”.¹⁴ Luonnontiede ei selitä maailmankaikkeutta vaan tarjoaa havainnoille mahdollisia selityksiä. Tätä säveltäjä pohtii teoksessaan *the so-called laws of nature 3* (2002). Lang punoo kudosta, jossa on pieniä poikkeamia. Kuvio ei koskaan toistu täysin samanlaisena, joten jos sen nuotintaisi kerran, olisi tuloksena vain todennäköisyys. Katkokset musiikissa rikkovat säännönmukaisuuden – Langin universumi ei ole

kosmos. Koettaako Lang teok-sellaan todistaa, että lakien ulkopuolisen jäännöksen voi tavoittaa taiteessa? Voiko musiikilla ilmaista selityksetöntä? Mitä eroa oikeastaan on selityksellä, ilmaisemisella ja paljastamisella? Filosofi harhautuu herkästi kuulokuvan ulkopuolelle, mutta teos soi kuitenkin kauniisti. Lyöjät eivät lyö, pikemmin naputtavat, tikittävät, helähtelevät.

Kotimatalla kuuntelen.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Jean-Michel Jarre (s. 1948), ranskalainen elektronimusiikin säveltäjä & muusikko; Vangelis alias Evangelos Odysseas Papat-hanassiou (s. 1943), kreikkalainen elektronimusiikin säveltäjä & muusikko; *Blade Runner*, Ridley Scottin ohjaama tieteisseikkailu vuodelta 1982; *2001: Avaruusseikkailu*, Stanley Kubrickin ohjaus vuodelta 1986.
- 2 *Stalker*, Andrei Tarkovskyn elokuva vuodelta 1979. Päähenkilöt matkaavat Vyöhykkeelle moottorikäyttöisellä resiinalla, josta lähtee hyvin tunnistettava ääni.
- 3 Paavo Heininen Tampere Biennalen ohjelmalehtisessä: tampere-musicfestivals.fi/biennale/ohjelma/festivaaliohjelma/to/aiolos/
- 4 Musiikkikustantamo Fennica Gehrmanin taitelijaesittelyssä: fennicagehrman.fi/?id=44
- 5 Kaartin soittokuntaa johti Petri Komulainen ja uruissa operoi Jan Lehtola.
- 6 *Klassinen Suomi*. Toim. Pekka Laine ym. Osa 4/10: Nykyaika. Yle Teema / Radio 1 / Areena 28.3.2016.
- 7 Ensemble Adapterin jäsenet: Kristjana Helgadóttir (huilu), Ingólfur Vilhjálmsson (klarineti), Gunnhildur Einarsdóttir (harppu), Matthias Engler (lyömäsoittimet).
- 8 defunensemblen tuolloinen kokoonpano: Saara Olarte (harppu), Hanna Kinnunen (huilu), Mikko Raasakka (klarineti), Emil Holmström (koskettimet), Sami Mäkelä (sello), Anders Pohjola, (elektroniikka), Timo Kurkikangas (elektroniikka).
- 9 Rakkauden *kaikkivalta - Amor Omnia*, Konrad Tallrothin ohjaus.
- 10 Tampere Filharmonian ohjelmalehtinen: tamperefilharmonia.fi/site/assets/files/1422/2016-04-15_netti.pdf
- 11 Yleisradion Klassinen Suomi -sarja, jakso 4: Nykyaika.
- 12 Sirkka Turkkala, *Vaikka on kesä*. Tammi, Helsinki 1983, 23–24.
- 13 Osuma Ensemble: Mikael Heikkilä, Toni Hietala, Jyri Kurri, Harri Lehtinen, Janne Tuomi – lyömäsoittimet.
- 14 Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus eli Loogis-filosofinen tutkielma* (Tractatus logico-philosophicus, 1921). Suom. Heikki Nyman. WSOY, Helsinki 1984, 84.